

demeter

DEMETER MONITOR 1924-2024

CIJFERS, TRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN DE BIODYNAMISCHE
VOEDSELKETEN #AL 100 JAAR LANDBOUW VAN DE TOEKOMST

HOE KRIJG JE HET DEMETER KEURMERK?

Normen en richtlijnen

Stichting Demeter verzorgt de certificering van het Demeter keurmerk. De Biodynamic Federation Demeter International stelt de normen en richtlijnen op hoofdlijnen democratisch vast en vervolgens bepaalt de Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) van Stichting Demeter hoe die regels in Nederland en Vlaanderen worden geïnterpreteerd. Ook kan de DVC zelf aanvullende voorwaarden opstellen, passend bij de Nederlands-Vlaamse situatie. De richtlijnen en normen van het Demeter keurmerk zijn continu in ontwikkeling om zo goed mogelijk in te kunnen spelen op vragen vanuit de (internationale) praktijk en vanuit de samenleving.

Licentie

Wanneer een bedrijf een licentie aanvraagt, gaat Stichting Demeter er op bezoek. Daarna vindt de beoordeling plaats door de Demeter Licentie Commissie (DLC). Na het verkrijgen van een licentie vinden er onafhankelijke controles plaats (afhankelijk van het risicoprofiel jaarlijkse of om het jaar) vanuit geaccrediteerde controleorganisaties en een eigen pool met ervaren auditors (ZZP'ers). Wanneer inspecteurs afwijkingen rapporteren, worden die besproken in de DLC en wordt beslist of bedrijven wel of geen certificaat krijgen. De DLC kan ook ontheffingen afgeven en sancties opleggen, waaronder boetes. Bij ernstige en aanhoudende overtredingen raakt het bedrijf zijn licentie kwijt en dus het recht om het keurmerk te voeren.

DEMETER KERNWAARDEN

#LEVENDE BODEM

- Bemesting gericht op evenwicht (max. 112 kg stikstof/ha)
- Verbod op stomen van de grond
- Geen gangbare (drijf)mest
- Ruime vruchtwisseling en toepassing van groenbemesting

#DIERENWELZIJN

- Verplichte weidegang
- Max. 5 leghennen per m² leefoppervlakte
- Hele granen voor kippen

#INTEGRITEIT VAN DIEREN

- Verbod op onthoornen koeien en geiten en knippen van snauvels en staarten
- 2 hanen per 100 hennen
- Verbod op extreme vleesrassen

- Verbod op reproductie via embryotransplantatie

#LEVENSKRACHT

- Toepassing van BD-preparaten
- Minimaal 10% van het areaal voor natuur & biodiversiteit (20% bij gestookte kassen)
- 100% biologisch voer en gebruik van biologisch stro
- Bedrijfseigen voer en mest of door samenwerking met partnerbedrijf
- GGO-vrij (ook geen protoplastfusie, een GGO-verbante veredelingstechniek die binnen biologische normen is toegestaan)

#VERWERKING

- Van de ingrediënten is min. 90% van Demeter-kwaliteit, tenzij expliciet anders vermeld
- Verpakkingsmateriaal van PVC of met nano-deeltjes is verboden. Groente en fruit wordt niet meer in plastic verpakt (onthefving mogelijk tot 01-01-2026 voor kwetsbare producten)
- Verpakkingen worden beoordeeld op milieu- en kwaliteitsaspecten
- Als geur- en smaakstoffen zijn alleen kruiden, specerijen en pure extracten toegestaan
- Conservering op basis van nitriet, citroenzuur en ascorbinezuur (vitamine C) is niet toegestaan

- Melk mag niet worden gehomogeniseerd
- Extrusie door middel van hoge druk en/of hoge temperatuur is niet toegestaan
- Het gebruik van een magnetron is niet toegestaan
- Beperkingen in het gebruik van (proces)hulpstoffen zoals anti-schuimmiddelen en ethyleengas (alleen toegestaan voor het rijpen van bananen)
- Beperkingen in toegestane zoetstoffen

Een volledig overzicht van normen en richtlijnen staat in het Handboek Demeter Voorwaarden, te downloaden via stichtingdemeter.nl

COLOFON

De Demeter Monitor 1924-2024 is een uitgave van Stichting Demeter, Biodynamische Vereniging, BD Grondbeheer, Aeres Warmonderhof en Kraaybeekerhof Academie.

September 2024

Redactie: Bert van Ruitenbeek (hoofdredacteur), Ellen Winkel (eindredacteur)

Tekst: Annelijn Steenbruggen (p17), Kitty Peetoom (p18), Jorna Kniese (p19), Ellen Winkel (overig)

Research data: Eric Brendel (IBISSoft)

Fotografie: Familie Schortinghuis (coverfoto), Gedeelde Weelde (p3), Kraaybeekerhof (p19), Karin Menken (p12), Annelijn Steenbruggen (p14, 17), Stichting Demeter (p13), Hans Peter van Veldhoven/Aeres Warmonderhof (p18)

Vormgeving: Gerda Peters, Fingerprint

Copyrights: Vermeld bij overname van gegevens uit deze uitgave de bron: Demeter Monitor 1924-2024.

Bronnen en disclaimer: De actuele cijfers van landbouw, handel en verwerking zijn met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld uit de database van Stichting Demeter, waarin de gegevens van de licentiehouders zijn opgeslagen, en de database van Biodynamic Federation Demeter International (BFDI). Andere bronnen zijn Skal en CBS. Een overzicht van bronnen van oudere cijfers is op te vragen via ellen@schrijfwinkel.nl. Aan de cijfers in deze Demeter Monitor kunnen geen rechten worden ontleend.

Deze Demeter Monitor is mede mogelijk gemaakt door

Triodos Bank

demeter

DEMETER is sinds 1928 het internationale keurmerk voor producten uit de biodynamische (BD) landbouw. Een holistische benadering staat hierbij centraal. Biodynamische landbouw gaat verder dan 'gewoon biologisch': de Demeter normen en richtlijnen vormen een aanvulling op de Europese wetgeving voor biologische landbouw.

- 4 Demeter landbouw in cijfers
- 8 Demeter handel en verwerking
- 10 Overzicht van boerderijen en handels- en verwerkingsbedrijven
- 12 Biodynamische organisaties
- 14 Stichting Demeter
- 16 Biodynamische Vereniging
- 17 BD Grondbeheer
- 18 Aeres Warmonderhof
- 19 Kraaybeekerhof Academie

DEMETER LANDBOUW IN CIJFERS

Biodynamische landbouw bestaat in 2024 100 jaar. Pas na 50 jaar – in de jaren 70 – komt de groei op gang.

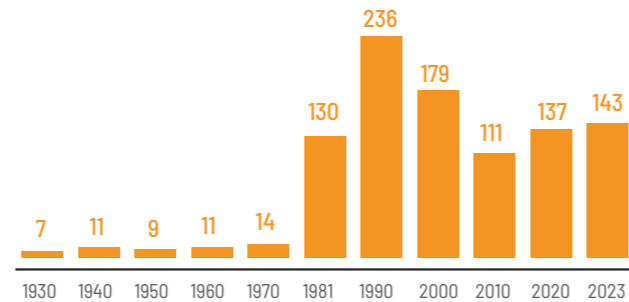
Aantal boerderijen

Na de landbouwvoordrachten door Rudolf Steiner in 1924, is Pierre Dekkers de eerste die in Nederland een biodynamische boerderij start op een stuk heidegrond in Voorthuizen in 1925. Een jaar later start de Cultuurmaatschappij Loverendale, waar Marie Tak van Poortvliet de zes boerderijen die ze bezit (200 hectare) een voor een in onderbrengt. De volgende 40 jaar blijft het aantal BD-boerderijen klein: in 1970 zijn het er 14 (zie **figuur 1.1**). Dan volgt een groeispurt dankzij de oprichting van de Kabouterbeweging in 1969 en de ontwikkeling van milieubewustzijn, onder meer door Rachel Carson's boek *Silent spring* en het rapport *Grenzen aan de groei* aan de Club van Rome. In 1990 is er een top van 236 biodynamische boerderijen.

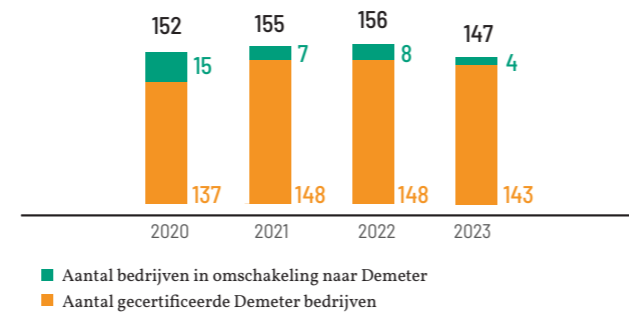
In de jaren 70 ontwikkelt zich naast BD een tweede stroom: de ekologische landbouw, met eigen organisaties op het gebied van afzet, controle, voorlichting, ondersteuning, e.d. Sommige boeren kiezen voor BD, omdat deze tak vanuit haar lange ervaring aanvankelijk beter is georganiseerd. Eind jaren 80 bundelen EKO en BD hun krachten. Zo wordt EKO het gezamenlijk keurmerk voor alle biologische boeren, gecontroleerd door Skal. BD-boeren krijgen daarnaast het Demeter-keur. De regels voor biologisch krijgen in 1991 een wettelijk kader via een Europese verordening. Veel boeren die

De peildatum van de cijfers in deze monitor is 31 december 2023. Waar in de figuren 2023 staat, wordt 31 december 2023 bedoeld. De oudere cijfers zijn van verschillende bronnen, waarbij niet altijd duidelijk was of aspiranten waren meegeteld en op welk moment van het jaar het cijfer werd opgetekend, wat tot lichte verschuivingen kan hebben geleid. Soms zijn ze geschat.

Terwijl het aantal boerderijen na 1990 sterk daalt, vertoont het biodynamisch areaal alleen een dipje rond 2000

Figuur 1.1 Aantal gecertificeerde Demeter bedrijven in Nederland van 1930 tot 2023. Aspiranten zijn hierbij niet meegeteld

Figuur 1.2 Gecertificeerde Demeter landbouwbedrijven en aspiranten in Nederland van 2020-2023

zich om praktische redenen bij Demeter hadden aangesloten, leveren hun licentie nu in. In 2000 zijn er nog 179 BD-boeren. Als in het begin van de nieuwe eeuw, aangemoedigd door Demeter Internationaal, preparaten verplicht worden, haken opnieuw veel BD-boeren af, tot er in 2010 nog 111 over zijn. Daarna neemt het aantal langzaam toe naar 143 in 2023.

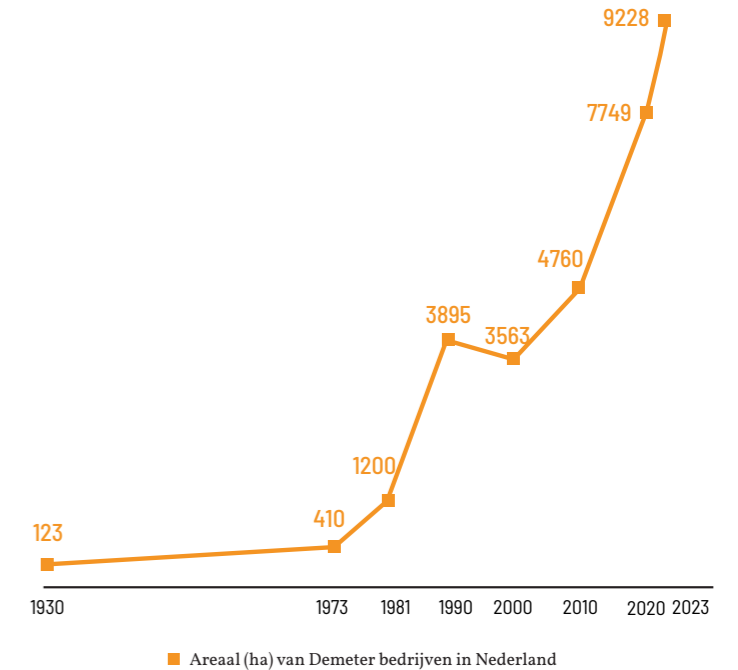
In bovenstaande cijfers zijn aspiranten (bedrijven in omschakeling naar Demeter) niet meegeteld, om beter te kunnen vergelijken met de oude cijfers. In recente publicaties staan altijd de cijfers inclusief aspiranten genoemd.

Na jarenlange gestage groei is het opvallend dat het aantal BD-boeren (inclusief aspiranten) in 2023 is gedaald van 156 naar 147 (zie **figuur 1.2**). Er was nauwelijks interesse van nieuwkomers, vermoedelijk door de onzekere tijden. Een kaart met alle boerderijen staat op pagina 10.

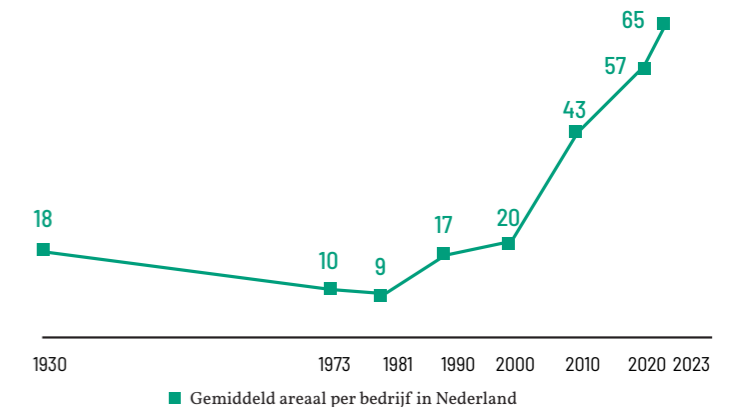
Areaal

Terwijl het aantal boerderijen na 1990 sterk daalt, vertoont het biodynamisch areaal steeds groei, met een dipje in 2000 (zie **figuur 1.3**). Dat komt doordat de boerderijen steeds groter worden, zoals de BD-bedrijven die in de jaren 80 in de nieuwe Flevopolder neerstrijken. De gemiddelde BD-boerderij van eind 2023 (65 ha) is zeven maal zo groot als in 1981 (9 ha) (zie **figuur 1.4**). Toen was een gemiddelde BD-boerderij kleiner dan een gangbare (14 ha in 1981). In 2023 is een gemiddelde BD-boerderij (65 ha) juist veel groter dan een gangbare (36 ha). In de Flevopolder zijn BD-bedrijven het grootst, gemiddeld 103 hectare.

Ondanks de daling van het aantal boerderijen in 2023, blijft het areaal (inclusief aspiranten) nagenoeg gelijk: het daalde van 9471 naar 9446 hectare.

Figuur 1.3 Areaal (ha) van Demeter bedrijven in Nederland van 1930-2023. Aspiranten zijn hierbij niet meegeteld

Figuur 1.4 Gemiddeld areaal (ha) van Demeter bedrijven in Nederland van 1930-2023. Aspiranten zijn hierbij niet meegeteld

Verhouding van BD en biologisch

Lange tijd is de biodynamische landbouw de enige alternatieve landbouwmethode in Nederland die zich georganiseerd heeft. Begin jaren 70 bouwt de ekologische beweging zich op en in de jaren 80 groeien zij sneller dan de BD, totdat ze in 1990 ongeveer even groot zijn (zie figuur 1.5; De EKO-boerderijen in 1973 zijn gebaseerd op een inventarisatie van De Kleine Aarde. Ze hadden nog geen keurmerk). Dan daalt het aantal BD-bedrijven en volgt een sterke stijging van het totale aantal biologische bedrijven. Vanaf 2009 worden BD-boerderijen groter dan biologische. In 2023 is van alle biologische boerderijen 6,5% biodynamisch. Kijk je naar het areaal, dan is 10% van de biologische grond biodynamisch.

Zorgboerderijen

Van alle biodynamische boerderijen biedt een relatief groot deel zorg aan, namelijk 34 van de 147 bedrijven (incl. aspiranten), ofwel 23% (zie figuur 1.6). Ze bieden gehandicaptenzorg, re-integratietrajecten, jeugd- of ouderenzorg, psychiatrische zorg of een combinatie daarvan. Zorglandbouw heeft zich na de oorlog ontwikkeld vanuit antroposofische gehandicaptenzorg. Pioniers zijn Land en Boschzicht in 's Graveland (1947), Bronlaak in Oploo (1948) en de Michaelshoeve in Brummen (1950). Bewoners van deze zorginstel-

lingen werken mee in de moestuin en bij de verzorging van dieren. In 1969 koopt de antroposofische zorginstelling Het Zonnehuis uit Zeist drie arbeiderswoningen van Loverendale, waar jongens met een verstandelijke beperking gaan wonen. Het is een nieuwe stap: de jongens werken nu mee op een grote boerderij waar de productie op de eerste plaats staat. Er volgen meer pionierende biodynamische zorgboerderijen, zoals De Noorderhoeve in Schoorl (1981) en De Vijfprong in Vorden (1984). In de jaren 90 gaan ook steeds meer gangbare boerderijen zich op zorg richten. Het totale aantal zorgboerderijen in Nederland stijgt van 75 in 1998, naar 400 in 2003 naar meer dan 1300 nu.

Demeter in Vlaanderen

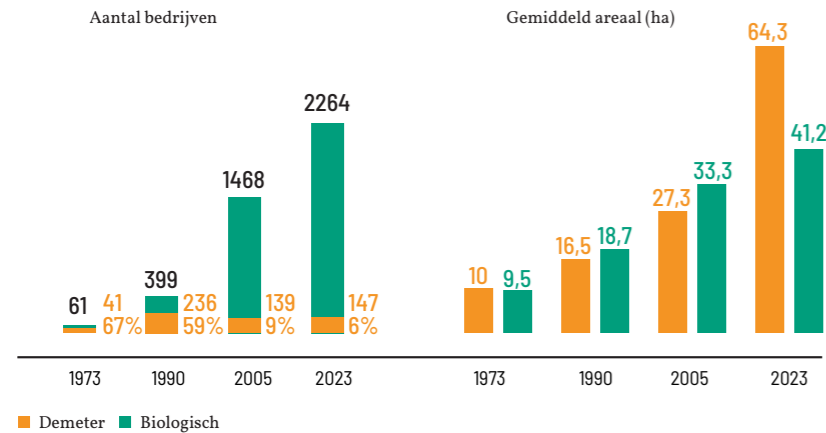
In Vlaanderen neemt niet biodynamisch, maar ecologisch het voortouw. In 1974 wordt VELT (Vereniging voor Ecologische Land- en Tuinbouw) opgericht, bedoeld voor de hele alternatieve landbouw-beweging, en aanvankelijk mede geïnspireerd door de BD. Maar VELT evolueert begin jaren 80 naar een beweging voor amateur-tuinders en bio-consumenten, met de naam Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze. Vanaf 1981 geeft BELBIOR, vereniging voor beroepsmatige biotelers, een bio-label uit. Aangezien er dan nog geen Demeter-cer-

tificering is in Vlaanderen, sluiten BD-pioniers hierbij aan. In 1982 gaat een Vlaamse BD-Vereniging van start. Er draaien na enige tijd 12 boerderijen in mee die een nauwe band hebben en elkaar steunen (zie figuur 1.7). De Roerton is hun ledenblad. De Nederlandse BD-Vereniging gaat vervolgens de Demeter certificering verzorgen in Vlaanderen, terwijl Wallonië zich bij Frankrijk aansluit. Door allerlei tegenslagen, valt de Vlaamse BD-Vereniging na 10 jaar uit elkaar, maar vanaf 1994 start een nieuwe werkgroep 'BD-Vooruit' die preparatendagen en studiebijeenkomsten organiseert. Net als in Nederland stoppen een aantal bedrijven door de preparaten-verplichting en in 2000 zijn er nog een 5-tal over met Demeter-licentie. In 1997 stopt de werkgroep en gaat Landwijzer van start met een beroepsopleiding voor bio- en biodynamische landbouw. De BD-Vereniging uit Nederland richt zich nu ook op Vlaanderen, waarbij zich rond Landwijzer een werkgroep vormt die onder andere winterconferenties, Landbouw cursus-leesgroepen en (vanaf 2017) de Zomerschool organiseert. In 2023 komen een Vlaamse Demeter-brochure en een Vlaamse Demeter-website tot stand. Er zijn nu 8 boerderijen bij Stichting Demeter aangesloten, 1 meer dan vorig jaar. Naast deze 8 draaien een 10-tal andere boerderijen mee in Collegiale Toetsing groepen, waar zij werken aan het vormgeven van biodynamische idealen. Ze hebben niet allen behoefte

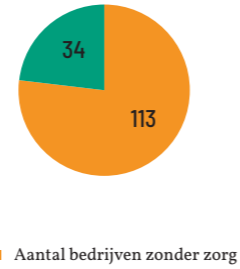
aan het Demeter keurmerk, omdat de meesten alles via korte ketens afzetten. Lees het hele verhaal over de BD-geschiedenis in Vlaanderen via demeter.be .

Demeter wereldwijd

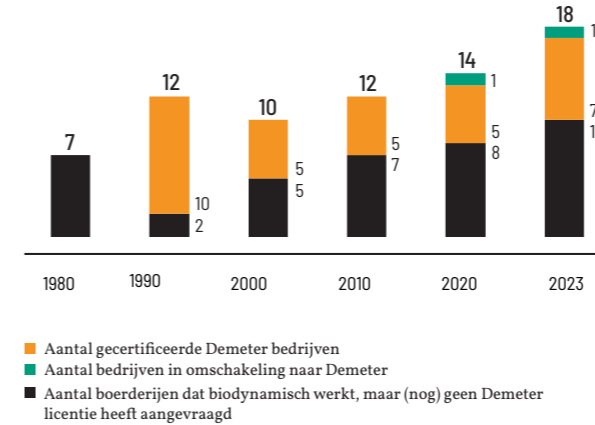
Na de Landbouwcursus in 1924 gaan antroposofen op allerlei plekken aan de slag met biodynamisch. In 1931 zijn er naar schatting 1000 BD-boerderijen, voornamelijk in Duitsland, maar ook elders in wereld. Ter illustratie: Ehrenfried Pfeiffer, de Duitse onderzoeker die van '26-'36 directeur is van Loverendale, reist begin jaren 30 naar Egypte, Sicilië, Palestina, Syrië en Engeland om adviezen te geven aan boeren. De Zwitserse BD-Vereniging heeft in 1947 boeren-leden in Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika en Java. In 1997 richten Demeter organisaties uit 19 landen in 5 werelddelen Demeter Internationaal op. De cijfers, die vanaf dat moment beschikbaar zijn, laten zien dat sinds dat jaar het biodynamisch areaal in 2024 verdrievoudigd is (zie figuur 1.8). Demeter is nu een landbouwbeweging met 7067 gecertificeerde Demeter boerderijen op 267.219 ha in 58 landen wereldwijd.

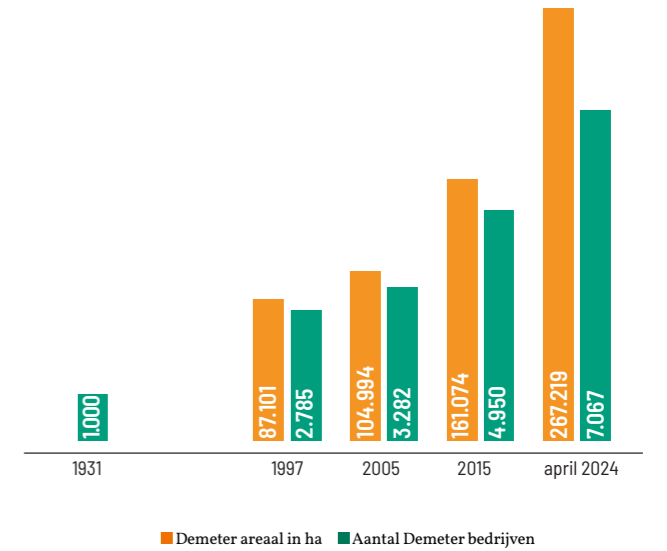
Figuur 1.5 Aandeel van Demeter binnen de totale biologische land- en tuinbouw in Nederland van 1973 tot 2023 en gemiddeld areaal per bedrijf

Figuur 1.6 Het aandeel zorgboerderijen van alle biodynamische bedrijven in Nederland eind 2023

Figuur 1.7 Aantal biodynamische en Demeter landbouwbedrijven in Vlaanderen, deels geschat

Figuur 1.8 De ontwikkeling van het wereldwijde Demeter areaal (ha) en het aantal boerderijen (exclusief aspiranten) (Bron: BFDI)

DEMETER HANDEL EN VERWERKING

Handel en verwerking in biodynamische producten krijgt, net als de landbouw, een impuls in de jaren 70. Nog altijd is het een zoektocht om een associatieve economie te realiseren, waarbij de hele keten een gezamenlijke verantwoordelijkheid neemt.

In de beginjaren regelen BD-boeren hun eigen afzet, rechtstreeks aan de consument. Om de afzet gezamenlijk te organiseren richtten in 1947 drie kleine tuinderijen in de Randstad en drie Loverendale-boerderijen de coöperatieve in- en verkoopvereniging Proserpina op. Door de kleinschaligheid en de te grote afstanden komt dit niet echt van de grond. In 1966 is de tijd rijp voor het vernieuwde verdeelcentrum Proserpina in de schuur van het net door Willy Schilthuis opgerichte tuinbouwbedrijf De Vier Jaargetijden. De vraag groeit snel via onder andere ‘huisvrouwendepots’ in Den Haag, Rotterdam en Haarlem. In de jaren 70 ontstaan overal alternatieve winkels (190 in 1980) die door coöperatieve, regionale verdeelcentra (4 BD- en 8 ekologische in 1980) worden bediend. Deze redden het financieel echter niet en zijn in 1992 allemaal failliet. De handel wordt overgenomen door biologische groothandels die deels ook supermarkten belevaren. BD-zuivelfabriek Zuiver Zuivel en BD-slagerij De Groene Weg, resp. in 1980 en 1981 gestart, sluiten zich rond de eeuwwisseling aan bij grote gangbare concerns. Veel winkels sluiten zich aan bij ketens. Anno 2024 vormen Foodcoop Odin (met 38 winkels) en Udea (met 89 Ekoplaza winkels) de grootste afzetkanalen voor biodynamisch in Nederland. Demeter ligt niet in Nederlandse of Belgische supermarkten, in tegenstelling tot bijvoorbeeld in Duitsland.

Aantallen bedrijven

In 2023 zijn er in totaal 149 handels- en verwerkingsbedrijven met een Demeter certificaat, inclusief de boerderijverwerkers (zie

Afhankelijk zijn van
onzekere markten is schadelijk
voor een gezond landbouwsysteem

figuur 2.1), waarvan er 9 in Vlaanderen zijn gevestigd. Dit zijn er evenveel als eind 2022, maar er was behoorlijk wat doorstroming: bij boerderijverwerkers stopten er 8 en kwamen er 5 bij, bij overige handelaren en verwerkers stopten er 5 en kwamen er 8 bij. Over hoe de aantallen zich in het verleden hebben ontwikkeld zijn niet veel gegevens bekend. In 1992 waren er 92 handelaren/verwerkers in 2023 waren dat er 111. De namen van alle handelaren en (boerderij)verwerkers staan op pagina 11.

Alle Demeter licentiehouders hebben ook een biologische licentie. Eind 2023 stonden bij Skal 3188 handelaren en (boerderij)verwerkers geregistreerd (zie figuur 2.2). Dit zijn er 97 minder dan vorig jaar. Van deze bedrijven heeft 4,4% ook een Demeter licentie. Naast licentiehouders zijn er ook ruim 60 loon- en contractbedrijven die bijvoorbeeld op contractbasis sap of mosterd maken voor een licentiehouder. Zelf hebben zij geen Demeter-licentie, maar ze worden wel door Stichting Demeter gecontroleerd.

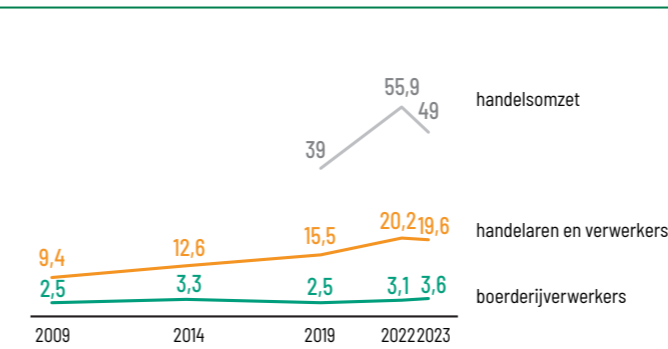
Omzet

De hoge inflatie in 2022 en 2023 leidt tot koopkrachtverlies, zodat een deel van de Demeter klanten overstapt op goedkopere bio-producten. Duitse supermarkten, die niet lang geleden Demeter in hun assortiment hebben opgenomen, laten een deel daarvan weer vallen. Nederlandse licentiehouders die groente en fruit leveren aan Duitse supermarkten, zien die omzet in 2023 met 6 miljoen euro dalen en dit verklaart een groot deel van de daling van de handelsomzet in 2023 van in totaal 55,9 naar 49,0 miljoen euro (zie figuur 2.3).

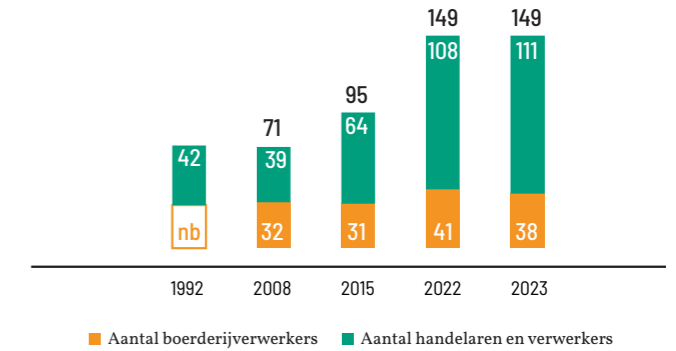
Hoewel het aantal boerderijverwerkers in 2023 daalt, stijgt de omzet, onder andere door een grotere nieuwkomer en omdat zelf verzuivelen in de lift zit. Positief is ook dat er groei zit in de verkoop van Demeter producten via de Nederlandse speciaalzaken.

Actueel

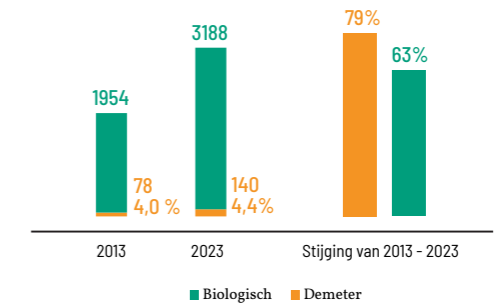
Afhankelijk zijn van onzekere markten is schadelijk voor een gezond landbouwsysteem. Er is groeiende consensus dat er voor verdere ontwikkeling van duurzame landbouw geïnvesteerd moet worden in alternatieve sociaaleconomische modellen: een associatieve economie waarbij de hele keten betrokken is en gezamenlijk verantwoordelijkheid neemt voor vraag en aanbod en ontwikkelingsvraagstukken. In Zwitserland hebben ze daar met de COOP en Migros al jaren ervaring mee opgedaan. Supermarkten kunnen daar alleen promotie maken met Demeter als ze een breed productassortiment met een groeiend aantal artikelen opnemen die gelijk opgaat met bouwplannen van de boer. Ook moet er flink in training worden geïnvesteerd en worden er regelmatig evaluatiegesprekken gehouden. De les van Zwitserland is ook dat de supermarkten de eerste stap moeten nemen om tot samenwerking te komen.

Figuur 2.3 Omzet van Demeter handelaren, verwerkers en boerderijverwerkers in Nederland en Vlaanderen (in miljoen euro)

Figuur 2.1 Aantal licentiehouders in Nederland en Vlaanderen

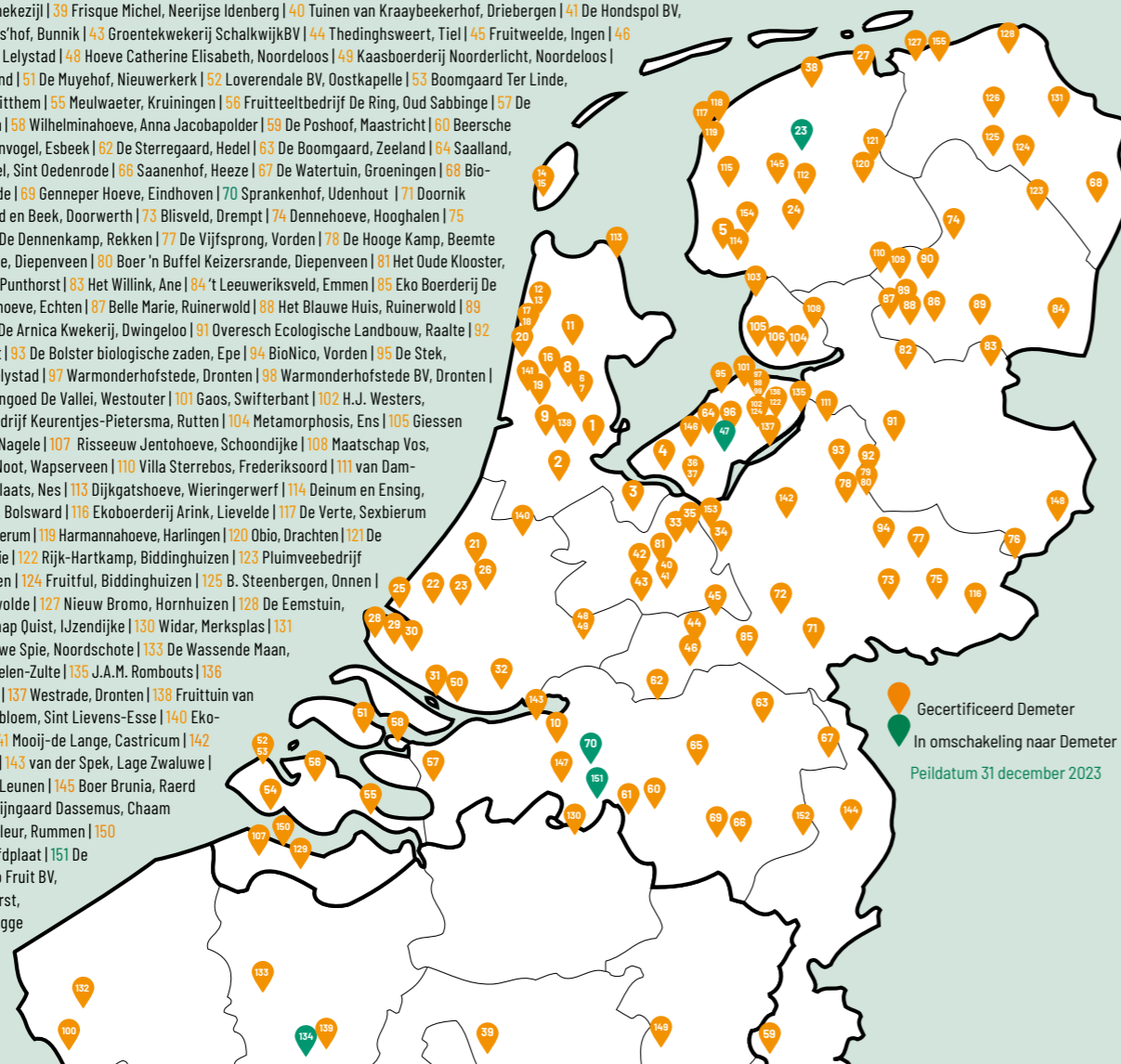
Figuur 2.2 Het aandeel Demeter van het totale aantal biologische handelaren en (boerderij)verwerkers in Nederland in 2013 en 2023

Omzetcijfers van licentiehouders

Handelaren en (boerderij)verwerkers met een Demeter licentie geven aan Stichting Demeter ieder jaar door hoeveel omzet (*) zij hebben gerealiseerd aan producten die ze zelf hebben verwerkt of (her)verpakt, bijvoorbeeld de productie van kaas, brood, sap of muesli. Sinds 2019 geven handels- en verwerkingsbedrijven ook door hoeveel omzet (**) zij verhandelen aan Demeter producten (niet hun eigen geregistreerde producten), bijvoorbeeld sap van een licentiehouder uit Duitsland dat door een Nederlandse licentiehouder wordt verkocht. Maar ook de omzetten van handelaren in onverpakte AGF die als Demeter is verkocht, valt onder deze handelsomzet. Deze figuur laat zien hoe de Demeter omzet zich bij de licentiehouders ontwikkelt door de jaren heen, maar deze cijfers zijn niet vergelijkbaar met consumentenbestedingen in winkels en andere verkooppunten. Die omzetcijfers zijn niet bekend.

BIODYNAMISCHE BOERDERIJEN

1 De Stadshoeve, Amsterdam | 2 Ridammerhoeve, Amstelveen | 3 Land en Boschzigt, 's-Graveland | 4 De Stadsboerderij, Almere | 5 Gerritsma Smink, Elahuisen | 6 Konijn-Koopman Beheer, Z.O. Beemster | 7 Sonnevanc, Beemster | 8 Firma- Zijp-Melse, De Rijp | 9 JW Rutte, Zaandam | 10 Tuinderij Moervliet, Breda | 11 Veelust, Hensbroek | 12 De Lepelaar, St. Maarten | 13 Buitenplaats, Eenigenburg | 14 Sint Donatus, Den Burg | 15 Novalishoeve, Den Hoorn | 16 Natuurlijk Genoegen, Driehuizen | 17 De Noorderhoeve, Schoorl | 18 Raphaelstichting Scorlewald, Schoorl | 19 De Rodenburghoeve, Uitgeest | 20 De Klompshoeve, Egmond a/d Hoef | 21 C.T.M. van Swieten, Stompwijk | 22 Druivenkwekerij Nieuw Tuinzicht, Den Hoorn | 23 Louwsmar, Tytsjerk | 24 De Nije Mieden, Haskerdijken | 25 Be-Leaf, 's-Gravanzande | 26 Weleda, Zoetermeer | 27 Timpelsteed, Engwierum | 28 A. de Winter, Oostvoorne | 29 Frank de Koning, Tinte | 30 Poldervaart BV, Vierpolders | 31 PC v/d Erve Biologische Akkerbouw, Goudswaard | 32 Nieuw Bonaventura, 's-Gravendeel | 33 Het Derde Erf, Soest | 34 Schoonderbeek, De Glind | 35 De Heerlijkheid Groot Weede, Hoogland | 36 De Korenbloem, Zeewolde | 37 De Zonnehoeve, Zeewolde | 38 Bakker bio, Munnekezijl | 39 Frisque Michel, Neerijse Idenberg | 40 Tuinen van Kraaybeekherhof, Driebergen | 41 De Hondspol BV, Driebergen | 42 Tuinderij Amelishof, Bunnik | 43 Groentekwekerij SchalkwijkBV | 44 Thedinghsweert, Tiel | 45 Fruitweelde, Ingen | 46 Deeli, Ophemert | 47 AkkerRijk, Lelystad | 48 Hoeve Catherine Elisabeth, Noordeloos | 49 Kaasboerderij Noorderlicht, Noordeloos | 50 Biostee Teelt, Zuid-Beijerland | 51 De Mueyehof, Nieuwerkerk | 52 Loverendale BV, Oostkapelle | 53 Boomgaard Ter Linde, Oostkapelle | 54 Eindelienghe, Ritthem | 55 Meulwaeter, Kruijningen | 56 Fruitteeltbedrijf De Ring, Oud Sabbinge | 57 De Kromme Lepel, Bergen op Zoom | 58 Wilhelminahoeve, Anna Jacobapolder | 59 De Poshooft, Maastricht | 60 Beersche Hoeve, Oostelbeers | 61 De Kraanvogel, Esbeek | 62 De Sterregaard, Hedel | 63 De Watergaard, Zeeland | 64 Saalland, Lelystad | 65 L.A.C.M van Kessel, Sint Oedenrode | 66 Saanenhof, Heeze | 67 De Watertuin, Groeningen | 68 Bio-boerderij Landleven, Onstwedde | 69 Gennep Hoeve, Eindhoven | 70 Sprankenhof, Udenhout | 71 Doornik Natuurakkers, Bommel | 72 Veld en Beek, Doorwerth | 73 Blisveld, Drempt | 74 Dennehoeve, Hooghalen | 75 Boerderij Ruimzicht, Halle | 76 De Dennenkamp, Rekken | 77 De Vijfprong, Vorden | 78 De Hooge Kamp, Beemte Broekland | 79 De Oosterwaarde, Diepenveen | 80 Boer 'n Buffel Keizersstede, Diepenveen | 81 Het Oude Klooster, Werkhoven | 82 De Zonnehorst, Punthorst | 83 Het Willink, Ane | 84 't Leeuweriksveld, Emmen | 85 Eko Boerderij De Lingehof, Randwijk | 86 Naoberhoeve, Echten | 87 Belle Marie, Ruinerwold | 88 Het Blauwe Huis, Ruinerwold | 89 Noorderbos, Tiendeveen | 90 De Arnica Kwekerij, Dwingeloo | 91 Overesch Ecologische Landbouw, Raalte | 92 Overkempe, De Seizoenen, Olst | 93 De Bolster biologische zaden, Epe | 94 BioNico, Vorden | 95 De Stek, Lelystad | 96 De Zonneboog, Lelystad | 97 Warmonderhofstede, Dronten | 98 Warmonderhofstede BV, Dronten | 99 Mts Twisk, Dronten | 100 Wijngoed De Vallei, Westouter | 101 Gaos, Swifterbant | 102 H.J. Westers, Biddinghuizen | 103 Melkvee bedrijf Keurentjes-Pietersma, Ruten | 104 Metamorphosis, Ens | 105 Giessen BIO, Tollebeek | 106 LONK-LOT, Nagele | 107 Risseeuw Jentohoeve, Schoondijke | 108 Maatschap Vos, Kraggenburg | 109 De Vrolijke Noot, Wapserveen | 110 Villa Sterrebos, Frederiksoord | 111 van Dam-Bosman, Hattem | 112 Burdineplaats, Nes | 113 Dijkgatshoeve, Wieringerwerf | 114 Deinum en Ensing, Sonde | 115 Brandsma's Plaets, Bolsward | 116 Ekoboerderij Arink, Lievelede | 117 De Verte, Sexbierum | 118 Gerbranda State, Pietersbierum | 119 Harmannahoeve, Harlingen | 120 Obio, Drachten | 121 De Kompenije, Drachtstercompagnie | 122 Rijk-Hartkamp, Biddinghuizen | 123 Pluimveebedrijf Boerveenshof, Gasselternijveen | 124 Fruitful, Biddinghuizen | 125 B. Steenberg, Onnen | 126 Het Geweide Hof, Garmerwolde | 127 Nieuw Bromo, Hornhuizen | 128 De Eemstuijn, Uithuizermeeden | 129 Maatschap Quist, IJzendijke | 130 Widar, Merksplas | 131 H.J.Smith, Beerta | 132 De Blauwe Spie, Noordschote | 133 De Wassende Maan, Deinze | 134 Zonnekouter, Machelen-Zulte | 135 J.A.M. Rombouts | 136 Nieuwenhuyzen, Biddinghuizen | 137 Westrade, Dronten | 138 Fruituin van West, Amsterdam | 139 De Kollebloem, Sint Lievens-Esse | 140 Eko-logisch, Roelofsarendsveen | 141 Mooij-de Lange, Castricum | 142 Ouwendorperhoeve, Garderen | 143 van der Spek, Lage Zwaluwe | 144 Pluimveebedrijf de Bruijn, Leunen | 145 Boer Brunia, Raerd | 146 Westers, Zeewolde | 147 Wijngaard Dassemus, Chaam | 148 Zuurver, Buurse | 149 Veldkleur, Rummen | 150 Beiderwaen landbouw CV, Hoofdplaat | 151 De Regte Heijden, Riel | 152 Eureko Fruit BV, Helenaveen | 153 F.H.A. Lankhorst, Nijkerk | 154 Bokma, Smallebrugge | 155 Horaholm Westers, Hornhuizen

DEMETER HANDELAREN VERWERKERS EIND 2023

N: nieuw in 2023 (B): België

Handelaren en verwerkers

Biofresh Belgium MV/SA | Gavere (B)
 Cacao Latitude BV | Brugge (B) N
 Eleadora SRL/BV | Kraainem (B)
 Ets. Mandy-Mapol | Uccle (B)
 Fritz Vanlerberghe | Passendale (B)
 Thylbert bvba | Oedelem (B)
 Warmenbol cvba | Aartselaar (B)
 Aaldering Bio ui | Biddinghuizen
 Aaldering Trade BV | Biddinghuizen
 Aardappelgroothandel Jansen-Dongen BV | Tilburg
 Agrico (afd Bioselect) | Emmeloord
 Agrifirm NWE BV Apeldoorn | Apeldoorn
 AgroFair Benelux BV | Barendrecht
 AJM BV | Zwolle N
 Bakkerij Verbeek BV | Brummen
 BD Graan BV | Middenmeer
 BD-Totaal BV | Houten
 BeFair Bio BV | Poeldijk N
 Bibos BV/Onze Bio Slager | Breda
 Bidfood BV | Ede
 Bio Beta BV | Zeewolde
 Bio-Brass | Zeewolde
 Bio Freshi Produce BV | Breda
 BIO-Center ZANN | Berkel en Rodenrijs
 Bio-Freshi BV | Dongen
 Bioorganic Holland BV | Horn
 BioRey BV | Eindhoven
 BioRomeo BV | Ens
 Biostee BV | Zuid-Beijerland
 Biotropic BV | Bleiswijk
 Biovoordeel | Bafo
 Bolle en Bolle BV (Oxxafood) | Amersfoort
 Cheesepack | Arkel N
 Chocolatemakers B.V. | Amsterdam
 CIV Superunie BA | Beesd
 Clearspring Ltd. | Haulerwijk
 Coöperatie "Nautilus Organic" UA | Emmeloord
 Coöperatie Harvest House U.A. | Maasdijk
 Cordier NL | Zoetermeer

Craft Dairy VOF | 2e Exploermond
 Crafting Markets B.V. | Amsterdam
 Crisp BV | Amsterdam N
 De Grote Kamp BV | Uden
 De Schakel Contractteelt BV | Helmond
 De Terp Trading | Erichem
 De Traay | Lelystad
 De Woeste Grond | Sellingen
 Deli Harmony | Hedel
 Delta Wines Nederland B.V. | Waddinxveen
 Do-it BV | Barneveld
 Ecomild | Hengelo (Ov) N
 Eosta BV | Waddinxveen
 Fairtrasa Holland BV | Naaldwijk
 Flevolof BV | Espel
 Flevosap BV | Biddinghuizen
 Fresh Way of thinking BV | Lutjebroek
 Gebr. Rademaker BV | De Hoef
 Global Organics Europe BV | Nijkerk
 Goodfoods BV | Rooden
 Gourmet CV | Grootebroek
 Green Organics BV | Dronten
 Haganop BV | Nagele
 Hampstead Organic BV | Roden N
 Heegsma BV | Lemmer
 Hermus Made BV | Made
 Het Blauwe Huis BV verwerking | Ruinerwold
 Het Zonneliel | Zeewolde
 Hofweb | Biddinghuizen
 Holland Pharma | Borculo
 Hortica BV | Andijk
 IPOKI BV | Poeldijk
 Just Organic Service & Trading BV | Hoorn
 Kaaslust BV | Oosterwolde
 Kaasmakerij Henri Willig BV | Heerenveen
 Laarakker Bio BV | Well
 Maasover Cold Store BV | Waspik
 Machandel BV | Haulerwijk
 NaNa Bio BV | Helmond
 Nature Bio Foods BV | Maasvlakte Rotterdam
 Natuurplan BV | Holten
 Odin Groothandel B.V. | Geldermalsen
 Geldermalsen | Geldermalsen

Oerlemans Foods Waalwijk BV | Waalwijk
 Orange Import BV | Marknesse
 Organic Flavour Company BV | Veenendaal
 Organic Goatmilk Coöperatie | Rijen
 OTC Organics BV | Dronten
 Polderfresh Verwerking | Espel
 Pulsbio BV | Abbekerk N
 Realflavors | Zaltbommel
 Respect4food BV | Made
 Reudink BV | Lochem
 Rossano Wijnimport | Nueneen
 Rouveen Kaaspecialiteiten | Rouveen
 RSQ Bio-B.V. | Schoondijke
 SiGuRiDna | Wognum
 Sligro Food Group Nederland BV | Veghel
 Stoker Organica BV | Biddinghuizen
 Top Fresh Handel BV | Kraggenburg
 Tradin | Amsterdam
 TVA Organics B.V. | Zeewolde
 Twisk Organic Trade BV | Dronten
 Udea BV | Veghel
 Van der Weijden Bio | Biddinghuizen
 Van der Westen Organic Family Bakery | Waspik
 Van Woerden Flevo BV | Biddinghuizen
 Vandersterre Holland B.V. | Bodegraven
 vanRijsingensource BV | Helmond
 Weerribben Zuivel BV | Nederland
 WeGrowOrganic | Zeewolde
 Xenia Europa BV | Oss
 Zonnespelt | Lelystad

Boerderijverwerkers

Widar Fonds VZW | Merksplas (B)
 Wijngoed De Vallei | Westouter (B)
 Bio-boerderij Landleven | Onstwedde
 BioNico BV | Warnsveld
 Boerderij Ruimzicht | Halle
 Bronlaak, De Seizoenen BV | Oploo

De Bolster BV | Epe
 De Buitenplaats | Eenigenburg
 De Dennenkamp | Rekken
 De Hondspol VOF | Driebergen
 De Kompenije | Drachtstercompagnie
 De Muyhof | Nieuwekerk
 De Noorderhoeve, Raphael Stichting | Schoorl
 De Stadsboerderij | Almere N
 De Vijfprong | Vorden
 De Zanderij Coöperatie U.A. | Emmeloord N
 Dijkgatshoeve, Raphaelstichting | Wieringerwerf
 Druivenkwekerij Nieuw Tuinzicht | Den Hoorn
 Eureko Fruit BV | Helenaveen
 Firma Nieuw Bromo van Tilburg Waddenmax | Hornhuizen
 Fruitteeltbedrijf De Ring | Oud Sabbinge
 Fruitweelde BV | Ingen
 Gaos | Swifterbant N
 Hoeve Borteldonk | Dronten N
 Kaasboerderij Noorderlicht | Noordeloos
 Maatschap Nieuw Bonaventura | 's Gravendeel
 Mts Twisk | Dronten
 Noorderbos VOF | Tiendeveen
 Novalishoeve | Den Hoorn
 Ridammerhoeve | Amstelveen
 Saanenhof | Heeze
 Seeking Rotterdam BV | Ophemert
 't Leeuweriksveld CV | Emmen
 Warmonderhofstede | Dronten
 Wijngaard Dassemus | Chaam
 Zonnehoeve | Zeewolde N
 Zorgboerderij Naoberhoeve | Echten
 Zuurver | Buurse

BIODYNAMISCHE ORGANISATIES Feest en protest

De gezamenlijke biodynamische organisaties hebben de 100 jaar BD groots gevierd. Tegelijkertijd klommen ze op de barricades vanwege hun grote zorgen over de voorgenomen versoepelingen van de wetgeving rond GGO's.

Feest

Na de aftrap op 8 november 2023 met een 'opwarm-congres' georganiseerd door Stichting Demeter, staat het jaar 2024 geheel in het teken van 100 biodynamisch, met terugblikken en vooruitkijken, zoals ook boer Meine Koopmans deed in zijn Boerentoonrede als opening van de Biokennisweek en de Biobeurs in januari 2024: "Voor ons ligt er een opgave, namelijk het boerenbedrijf niet als een biochemische fabriek, maar te bezien als een levend organisme, zoals dat al 100 jaar geleden is verwoord bij het ontstaan van biodynamische landbouw. Een organisme boordevol elkaar ondersteunde levensprocessen. Waar je telkens zoekt naar de juiste balans en waar je ziekten en plagen probeert te doorgronden, door heel goed waar te nemen welke disbalans hieraan ten grondslag ligt. Dat maakt boer zijn tot een boeiende zoektocht. Vanuit mijn nieuwsgierigheid wil ik die natuurprocessen leren kennen en zoveel mogelijk ondersteunen." Voor het Demeter plein op de Biobeurs was een vijf meter lange banner gemaakt met de highlights uit de BD-geschiedenis en in een vraaggesprek, 'College Boer', wierpen drie boeren – met samen meer dan 100 jaar ervaring – een blik op de komende 100 jaar. Hoogtepunt dit jaar was het al weken van te voren uitverkochte BD-Feest van de Eeuw, met Pinksteren op Warmonderhof. De 1500 feestvierders konden in een geweldige sfeer genieten van talloze optredens, de Agrilympics, veel lekker eten en drinken, en elkaar. Door het jaar heen waren en zijn er veel activiteiten op boerderijen, zoals Diermonologen, Aardedans, Biodyneren en extra Open Dagen. Via een speciale uitgave van Demeter Magazine – extra dik en extra grote oplage – is hier bekendheid aan gegeven, in combi-

Een optreden van Aardedans op het BD Feest van de Eeuw met Pinksteren op Warmonderhof, met op de achtergrond het kunstwerk Ahimsa, de rustende koe

natie met inspirerende verhalen en achtergrondinformatie over biodynamisch.

Een wetenschappelijk congres op 20 november 2024 sluit het feestjaar af. Hier vertelt Jürgen Fritz van de Universiteit van Kassel over zijn nieuwe onderzoek naar de werking van preparaten. Ook laat hij de resultaten zien van 45 jaar vergelijkend veldonderzoek van het Zwitserse FIBL tussen gangbare, biologische en biodynamische teelten. Ook presenteert het Louis Bolk Instituut de uitkomsten van een sociologisch onderzoek naar de drijfveren en toekomstvisie van meerdere generaties BD boeren en zijn er workshops over de uitdagingen voor de toekomst.

Protest

Veel aandacht was er afgelopen jaar voor protesten tegen de voorgenomen versoepeling van de genticwetgeving, omdat dit voor de biologische sector een grote bedreiging vormt. De petitie 'houd ons voedsel genticvrij' met 45.000 handtekeningen werd 3 oktober aangeboden aan de Tweede Kamer door vertegenwoordigers van de bio(dynamische) beweging. Kort daarop stemde de Tweede Kamer

Protest in Brussel tegen de ongebreidelde verspreiding van gentic in de voedselketen

voor een motie van de Partij voor de Dieren om bij wijziging van de genticwetgeving ervoor te zorgen dat consumenten de keuzevrijheid behouden om genticvrije producten te kopen. Ook pleitte deze motie voor het tegengaan van monopolisering van ons voedsel. Destijds minister Kuipers kwam echter niet in actie, want hij zag geen probleem, waarop een opiniestuk van Bert van Ruitenbeek namens Demeter en Michael Wilde namens Bionext in december in Trouw verscheen, mede namens Urgenda en de milieufederaties. Op 29 november en 11 januari reisde een afvaardiging van de Groenboerenplan-initiatiefnemers naar Brussel om te demonstreren. Ook zijn er spandoeken gemaakt met de tekst: 'Gentic? Niet op onze akkers!'

Tot op heden is nog steeds geen definitief besluit genomen en daarmee heeft onze lobby tijd gewonnen om te blijven pleiten voor randvoorwaarden die keuzevrijheid

waarborgen, biologische akkers beschermen, schadevergoedingen bij kruisbestuiving regelen en die het (kleine) veredelaars mogelijk maken hun werk te blijven doen. De BFDI (Biodynamic Federation Demeter International) speelt een belangrijke rol bij deze lobby.

'Soil is living, soil is sacred, take care of it, and it will take care of you. Destroy it, and it will destroy you', zei Vandana Shiva zaterdag 1 juni, bij het congres Seed Matters dat in het kader van 100 jaar biodynamisch werd georganiseerd rond het thema van de steeds verder gaande monopolisering van ons zaadgoed. Zij moedigde de 200 deelnemers aan om meer werk te maken van vrije zaden. Ook op zondag 2 juni lieten 300 mensen zich door haar krachtige statements inspireren. 'The future of truth: real seeds, real farmers, real food. Stick to that.'

Stichting Demeter WE MOETEN MET ZIJN ALLEN OM DE BOEREN HEEN GAAN STAAN

Impuls

Stichting Demeter is in 2006 opgericht om de Demeter certificering en -controle op zich te nemen, evenals de Demeter promotie. Tot die tijd werd dit werk door de Biodynamische Vereniging verzorgd. Het karakter van Demeter-zaken en Verenigingszaken was echter zo verschillend, dat de behoefte groeide om Demeter onder te brengen in een zelfstandige organisatie. Ook werd op deze manier geregeld dat eventuele aansprakelijkheidsclaims vanuit de handel niet de reserves van de BD-Vereniging (bedoeld voor onderzoek en ontwikkeling) konden opslokken.

Actueel

Voor de viering van 100 jaar biodynamisch heeft Stichting Demeter veel werk verzet, met

als aftrap het 'opwarm-congres' op 8 november 2023 met zo'n 180 bezoekers. Bij de gezamenlijke festiviteiten (zie pag. 12) vervulde Demeter een aansturende rol. Alles bij elkaar hebben de activiteiten ertoe bijgedragen dat een groter publiek het Demeter keurmerk is tegengekomen of erover heeft gehoord.

Bij de communicatie over Demeter werkt de stichting nauw samen met de biologische speciaalzaken. In oktober 2023 waren er Demeter weken in de winkels met het motto 'Eet meer impact', dat zicht-

Alle Demeter boeren krijgen een veldbordje voor de herkenbaarheid, zoals Ron en Monique van Wijngaard Dassemus in Chaam

baar was op posters en schapkaarten en in het Demeter magazine. In 2024 is er in aanloop naar de Demeter weken in oktober een social-media-actie die mensen uitnodigt een inspirerend verhaal over een bezoek aan een boerderij te delen, waarbij een winkelgoed van €250 te winnen is. Voor de herkenbaarheid zijn er voor alle Demeter boerderijen veldbordjes gemaakt, die in de afgelopen twee jaar persoonlijk op de boerderijen zijn afgeleverd. Foto's daarvan zijn via de socials verspreid.

Healing the planet through agriculture is de slogan op de nieuwe website, die in mei 2024 online is gegaan, gebaseerd op het mooie format van de website van Biodynamic Federation Demeter International. De website heeft een krachtige en uitnodigende uitstraling.

Vanuit Stichting Demeter zijn afgelopen jaar diverse bijeenkomsten georganiseerd met groepen boeren om in te kunnen spelen op vragen en wensen: met de melkveehouders, met fruitteilers, met akkerbouwers en met jonge boeren. Boeren hebben zich ook kunnen uitspreken via het sociologisch onderzoek dat het Louis Bolk Instituut uitvoert naar toekomstvisies van BD-boeren, waarvan de resultaten 20 november op het wetenschappelijk congres worden gepresenteerd. Er blijkt behoefte te zijn aan meer ondersteuning, meer (afzet)zekerheid en meer zichtbaarheid van Demeter. Ook worstelen veel boeren met het onvoorspelbare weer. Zo leidde het langdurig natte weer dit jaar tot een bijzonder hoge druk van *Phytophthora* in de aardappels. Ondanks de vroege aantasting wees een enquête onder de akkerbouwers uit dat zij geen uitzonderingen wilden maken voor de inzet van middelen. In 2024 was er (in tegenstelling tot 2023) weer volop belangstelling van bioboeren om zich te oriënteren op de stap naar Demeter. Begin 2024 is een Doorschakelcursus georganiseerd, waar 15 mensen aan meededen.

Toekomst

Belangrijkste focus voor de toekomst ligt op sociaal-economisch vlak. De markt is onzeker, het landbouwbeleid onduidelijk en weersextremen worden ernstiger. Het zijn onzekere tijden voor boeren en dit vraagt om meebewegende afzetketens: mensen die met zijn allen om de boeren heen gaan staan, mede risico dragen, deelnemen in (grond)eigendom, korte afzetketens, etc. Het investeren in die verbinding tussen boer en burger wordt steeds belangrijker. Demeter wil zich daarvoor inzetten en voor verdere bewustwording op dit vlak.

Er is een groeiende belangstelling van lokale initiatieven die bij Demeter zouden willen aansluiten, maar geen Skal-controle wensen. Stichting Demeter wil onderzoeken of deze boeren, als ze

hun producten lokaal afzetten, gecertificeerd kunnen worden via PGS (Participatory Guarantee Systems), zoals nu ook al in Brazilië, Chili en Zuid Afrika wordt toegepast. Daarbij vormen gesprekken met consumenten en collega-producenten de basis voor de certificering.

Jaarcijfers

Na een aantal jaren met een overschot is er in 2023 een lichte daling van de inkomsten geweest en daarmee ook een ingecalculerd klein tekort. Na jaren van stevige groei, mede tijdens de Covid epidemie toen veel mensen bewuster gingen eten, is er door hoge inflatie en de daarmee gepaarde koopkrachtdaling stagnatie opgetreden. Langjarig gezien is er een stabiele toename, die in lijn is met toenemende bureaunkosten.

Opbrengsten en kosten van Stichting Demeter in 2023 en 2022

Opbrengsten	2023	2022
Bijdragen licentiehouders	471.183	487.476
Projectinkomsten	4.990	11.150
Overige baten	16.969	8.171
Totaal	493.142	506.797
Kosten		
Personele kosten	317.465	282.788
Huisvesting en overige kosten	49.228	50.820
Certificering	70.091	80.002
Promotie en voorlichting	34.119	46.355
Projecten	31.617	35.880
Resultaat	-9.378	10.952
Totaal	493.142	506.797

BD-Vereniging AL 87 JAAR EEN LEVENDIGE BEWEGING

Impuls

Cultuurmaatschappij Loverendale, in 1926 door Marie Tak van Poortvliet opgericht, vormt in de beginjaren het middelpunt van de BD-beweging in Nederland. Vanuit die klantenkring ontstaat in 1937 het initiatief de Vereniging tot Bevordering der Biologisch-Dynamische Landbouwmethode op te richten. Er zijn grote zorgen over de kunstmatige bemesting in de landbouw, waardoor de voedingskwaliteit achteruit gaat. Het bestuur, met daarin ook enkele artsen, zet zich in voor gezonde landbouw, een gezonde bodem en gezonde voeding.

De vereniging geeft in de loop der jaren een impuls aan de opbouw van distributie, onderzoek, voorlichting en onderwijs, waarbij sociale en culturele idealen richtinggevend zijn. Al vanaf de beginjaren komen de boeren samen in een studiegroep om ervaringen uit te wisselen en zich te verdiepen in samenhangen in de breedste zin. Dit leidt tot vernieuwend denken over onder andere grondeigendom en de relatie boer-consument. De vereniging leidt voorlichters op (die in 1979 bij de Rijkslandbouwvoorlichting gaan werken), start cursuscentrum Kraaybeekerhof (dat in 1991 zelfstandig verder gaat) en verzorgt de Demeter certificering (die in 2006 in een zelfstandige stichting wordt ondergebracht).

Actueel

Werken aan ontwikkeling vormt de basis van de Biodynamische Vereniging, zowel via de BD-beroepsontwikkeling (met coaching, intervisie- en themagroepen voor vnl. boeren) als via projecten en initiatieven (zoals de BD-Verdiepingscursus, het onderzoek 'Toekomstbestendige werk- en denkwijzen' en het Rogge-project op basisscholen). In het jubileumjaar 2024 zijn er extra veel activiteiten die boer en burger bij elkaar brengen, zoals Biodyneren (40 diners) en Diermonologen (24 voorstellingen). Ledenblad Dynamisch Perspectief biedt verdieping en inspiratie.

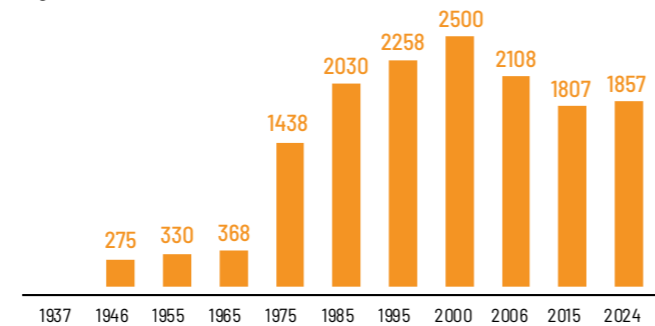

Excursie op Hof ter Mee, een van de Loverendale-boerderijen op Walcheren, 1955

Toekomst

'Verdiepen, Verbinden en Verbreden' is de focus voor de toekomst en heeft de laatste jaren al veel aandacht gekregen. Zo werd in de winterconferenties in maart op Warmonderhof en op Widar aan de verdiepende vraag gewerkt hoe je de Landbouwcursus van Steiner uit 1924 kunt door-ontwikkelen. Ook het 'Klett-lezen' – groepen die thema's uit het net vertaalde boek van Manfred Klett gaan bespreken – gaat in de winter van 2024-2025 van start.

De samenwerking met verwante organisaties binnen de Agro-ecologische Federatie en in het Groenboerenplan werkt verbindend en verbredend. De noodzaak om samen een goed alternatief te bieden is groot.

Aantal leden van de Biodynamische Vereniging door de jaren heen

BD Grondbeheer VRIJE GROND VOOR GEZONDE AARDE, GEZONDE VOEDING EN GEZONDE ECONOMIE

Impuls

Op 29 december 1978 is BD Grondbeheer opgericht om met donaties landbouwgrond aan te kopen en veilig te stellen voor de toekomst. Het idee was om grond zonder winsttoegmerk te verpachten aan biodynamische boeren en tuinders en vervolgens blijvend te bestemmen voor biodynamische landbouw. De eerste gronden verwierf BD Grondbeheer in 1979. Landbouwpionier en tuinder Willy Schilthuis droeg zeven hectare van haar bedrijf de Vierjaargetijden in Nieuwe Wetering over aan BD Grondbeheer. Via donaties bracht BD Grondbeheer de rest van de koopsom bij elkaar voor deze eerste grondaankoop. In de 45 jaar die volgden, heeft BD Grondbeheer ruim 600 hectare landbouwgrond verworven, verspreid over 30 bedrijven in heel Nederland. In 2012 krijgt BD Grondbeheer voor het eerst in haar geschiedenis te maken met bedrijfsopvolging. Hiermee krijgt de stichting er een maatschappelijke taak bij: zorgen dat de vruchtbare landbouwgrond over de generaties heen in goede handen blijft én dat de pioniers met pensioen kunnen; voorbeelden zijn De Vrolijke Noot in Wapserveen en Boerderij Blisveld in Drempt.

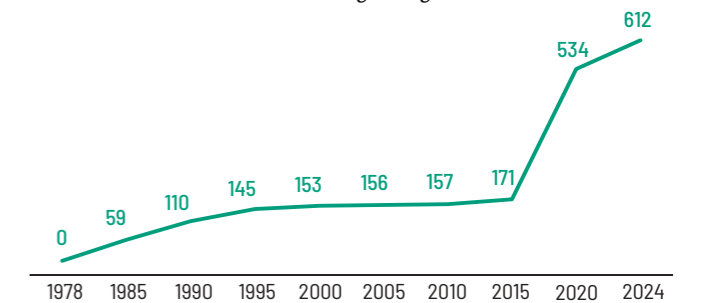
Met hulp van Aardpeer is Jelle Knoot boer op het land van zijn opa in Numansdorp

Actueel

Anno 2024 is het werk van BD Grondbeheer actueler dan ooit. Het verlies van biodiversiteit en de klimaatverandering vragen om een snelle transitie naar een natuurvriendelijke landbouw. Om die transitie aan te jagen, hebben BD Grondbeheer, Wij.land, Herenboeren NL en Triodos de handen in elkaar geslagen en samen de beweging Aardpeer opgericht. Sindsdien verwerven we landbouwgrond voor alle natuurvriendelijk werkende boeren, zoals Herenboeren, voedselbossen, regeneratieve en permacultuur initiatieven. Het gaat steeds om boeren die met voedselproductie het bodemleven, landschap en de biodiversiteit aantoonbaar verbeteren. Recent voorbeeld is Burgerboerderij de Patrijs en De Jonge Voedselbosboeren.

Toekomst

De enige weg vooruit is samen! De transitie in de landbouw is urgent maar ondervindt ook veel tegenkrachten. Alle boeren hebben te maken met stijgende grondprijzen en rente. Natuurvriendelijk werkende boeren hebben bovendien te maken met de huidige Nederlandse politieke en economische situatie die het oneerlijke speelveld tussen gangbare en bio boeren in stand houdt. Met BD Grondbeheer als hoeder van natuurvriendelijke landbouwgrond en Aardpeer als burgerbeweging willen we de komende jaren gezamenlijk met heel veel nieuwe donateurs en schenkingen nog meer meters maken.

De groei van BD Grondbeheer in hectares sinds haar oprichting in 1978

Warmonderhof NAAR BUITEN EN VERBINDEN

Impuls

Een maatschappelijke behoefte aan een gezondere landbouw en meer verbinding met voedselproductie zorgde er in 1947 voor dat Mieneke en Klaas de Boer BD-opleiding Warmonderhof stichtten, met zeven leerlingen op een landgoed in Warmond. Met steun van de BD-gemeenschap verhuisde de opleiding een kwart eeuw later naar een landgoed in Tiel en nu zit ze alweer ruim dertig jaar in Flevoland op 85 hectare polderklei. Ze verhuisde naar de polder om verbinding te zoeken met het reguliere landbouwonderwijs en landbouwonderzoek.

Actueel

De BD-landbouw heeft altijd voorop gelopen in de zoektocht naar alternatieven voor verwerking en afzet en naar de integratie van natuurbeheer en zorg. Ook nu de BD-landbouw honderd jaar bestaat, laat de maatschappij weer een grote behoefte zien aan gezonde voedselproductie met oog voor dierenwelzijn en biodiversiteit. Een volwassen studentengroep komt mede daardoor al een tiental jaren in groten getale op de opleidingen af. De school heeft hierop ingespeeld met de specialisatiemogelijkheden zorglandbouw, stadslandbouw en, heel recent, agro-ecologie. Warmonderhof stelde onlangs een landschappelijk herinrichtingsplan op met recreatieve routes en agroforestry, om ook op haar boerderijen een zachtere overgang en meer verbinding te maken met omliggende wijken en natuur.

Toekomst

De komende jaren verkent de school nieuw opleidingsaanbod voor directe verkoop en voedselverwerking, net zoals de boerderij de keten van land tot klant verder wil gaan verkorten met een verwerkingskeuken en een vergrote boerderijwinkel. Die zouden dan praktijkplekken kunnen bieden aan studenten.

Jongeren laten zich in deze tijd minder makkelijk dan volwassenen prikkelen om een landbouwopleiding te gaan volgen. Een toename

van de vraag naar biologische en biodynamische voeding zou daar enorm bij helpen. Kennis kan in dit geval wederom de sleutel zijn, net als zo lang geleden. Warmonderhof is al een kenniscentrum en inspiratieplaats voor de agrarische sector, maar gaat de komende jaren nog sterker inzetten op kennisverdieping. Niet alleen via mbo-opleidingen en kortdurende trainingen, maar ook door de verkenning van de mogelijkheden van een lectoraat en een practoraat. Ook nu is hierbij weer een sterke dragende kracht te bemerken van de nog steeds hechte BD-beweging. Voor de school zou dit kansen bieden om het opleidingsaanbod uit te breiden en te verdiepen. Warmonderhof staat in haar toekomstvisie met een uitgestoken hand naar de gehele landbouwsector, omdat zij meent waardevolle kennis en ervaring te kunnen bijdragen aan de transitie van de landbouw.

Warmonderhof wordt gevormd door Aeres MBO Dronten Warmonderhof en Stichting Warmonderhof.

Studentenaantallen op Warmonderhof per 1 oktober

	2020-21	2021-22	2022-23	2023-24
Voltijd opleiding	113	108	99	88
Deeltijd opleiding	175	179	186	185
Totaal	288	287	285	273

Kraaybeekerhof Academie DE GROND VOELEN EN DE PLANT ZIEN GROEIEN

Impuls

In 1977 werd op initiatief van Michiel Rietveld, met hulp van de BD-Vereniging, het Landgoed Kraaybeekerhof aangekocht om een plek te hebben waar in brede zin geleerd kon worden over de biodynamische landbouw. Landgoed en Academie zijn vanaf de start onlosmakelijk met elkaar verbonden geweest. De Kraaybeekerhof Academie biedt sinds die tijd cursussen en opleidingen om dat belangrijke gedachtegoed verder te brengen in de wereld: voeding voor lichaam, ziel en geest. De kern is een combinatie bieden voor hoofd, hart en handen, dat wil zeggen naast theoretische kennis, ook het waarnemen van processen: de grond voelen en de plant zien groeien. Landbouw en voeding onlosmakelijk verbonden met welzijn van mens en sociale structuren, en het welzijn van de aarde.

Actueel

De Kraaybeekerhof Academie is voortdurend in ontwikkeling en tegelijkertijd kunnen we bouwen op een solide basis van ervaring en kennis. De universele waarheden van gezonde voeding vertaald naar de huidige tijd. Het team (gast)docenten dat we om ons heen verzameld hebben vertegenwoordigt een indrukwekkende kwaliteit. We bieden toegankelijke en creatieve workshops van een halve dag tot verdiepende cursussen en opleidingen. Door inspiratie te bieden, open te staan voor nieuwe zienswijzen en tegelijkertijd oog te houden voor de basis waaruit we voortkomen, bieden we een grote groep mensen een visie van waaruit zij zich verder kunnen ontwikkelen.

Toekomst

We merken een veranderde vraag van studenten en cursisten. Niet alleen bij ons, bij andere academies wordt dit ook gevoeld: een diepgaande investering in zowel tijd als geld wordt minder snel

De alumni van de opleiding Natuurvoedingskunde van 2024 ontmoeten elkaar bij een bijeenkomst om terug te kijken op drie jaar studie en vooruit te kijken naar de toekomst als natuurvoedingskundige

aangegaan. Korte, intensieve cursussen krijgen de voorkeur. Het betekent dat we bijvoorbeeld de opleidingen anders moeten gaan vormgeven. Tegelijkertijd zien we onverminderde belangstelling voor de cursussen over biodynamisch moestuinieren en imkeren. De aandacht die er in de samenleving is voor voeding, gezondheid en welzijn vormt een mooie basis om ons aanbod op in te steken. In samenwerking met anderen kunnen we daarin oude wegen blijven bewandelen en tegelijkertijd nieuwe wegen inslaan.

Deze **DEMETER MONITOR** is samengesteld door vijf organisaties die samenwerken aan de ontwikkeling van de biodynamische landbouw, ieder vanuit haar eigen kwaliteiten en focus. De intentie om steeds weer nieuwe stappen te zetten zorgt voor een sector met grote veranderkracht en vernieuwende initiatieven.

The logo for Demeter, featuring the word 'demeter' in a white, lowercase, sans-serif font on an orange rectangular background with a green swoosh underneath.

Stichting Demeter

Stichting Demeter verzorgt de certificatie en promotie van het Demeter keurmerk. Vanuit normen en richtlijnen die door Biodynamic Federation Demeter International worden bepaald, stelt ze voor Nederland en Vlaanderen interpretaties vast en laat de Demeter bedrijven hierop controleren. Zij bewaakt de betrouwbaarheid van het keurmerk en werkt aan de bekendheid ervan. [Diederichsstraat 25d | 3971 PA Driebergen | stichtingdemeter.nl | demeter.be](#)

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

Biodynamische Vereniging

De Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding werkt sinds 1937 aan een vruchtbare aarde, vitale voeding en een fraai landschap. Burgers, boeren en andere mensen die in de BD werken en ontmoeten elkaar bij bedrijfsbezoeken, conferenties, jaardagen en via BD-beroepsontwikkeling. [Diederichsstraat 25c | 3971 PA Driebergen | bdvereniging.nl](#)

The logo for BD Grondbeheer, featuring a stylized green and orange leaf icon followed by the text 'BD Grondbeheer' in blue.

BD Grondbeheer

Natuurvriendelijke landbouwgrond in goede handen over de generaties heen. Dat is waar Stichting BD Grondbeheer voor staat. Met geld uit schenkingen en obligaties verwerft deze stichting landbouwgrond en verpacht die aan natuurvriendelijke boeren en tuinders. [Diederichsstraat 25 | 3971 PA Driebergen | bdgrondbeheer.nl](#)

Warmonderhof

Warmonderhof is een opleidingscollectief voor biodynamische landbouw, gevormd door Aeres MBO Dronten Warmonderhof en Stichting Warmonderhof. Samen bieden ze een BD-landbouwopleiding aan in de vorm van wonen, werken, leren; een opleiding voor jongeren en een voor volwassenen. [Wisentweg 10 | 8251 PC Dronten | warmonderhof.nl](#)

The logo for Kraaybeekerhof, featuring a green leafy branch icon above the text 'Kraaybeekerhof' in a grey, lowercase, sans-serif font.

Kraaybeekerhof

Kraaybeekerhof Academie, gevestigd op Landgoed Kraaybeekerhof, is een opleiding- en cursuscentrum dat zich richt op bewustzijn over aarde, voeding en gezondheid. De tuinen van Kraaybeekerhof bieden zelfoogstabonnementen aan en betrekken de lokale community bij de voedselproductie met respect voor de omgeving. [Diederichsstraat 25 | 3971 PA Driebergen | kraaybeekerhof.nl](#)